

6 Loslaten van beelden

Bart Faber

... 'Je moet niet alleen, om de plek te bereiken,
thuis opstappen, maar ook uit manieren van kijken.
Er is niets te zien, en dat moet je zien
om alles bij het zeer oude te laten
...'
(Herman de Coninck, 2000, 343)

6.1 Inleiding

'De leraar wilde heel graag handvatten voor dit meisje. Ze moest haar altijd waarschuwen en uiteindelijk straf geven. En dat vond ze heel vervelend. We zaten in een groepje van zes mensen op een school in Amsterdam. Het was de tweede keer dat we zo bij elkaar zaten. Iedere leraar had een eigen opname meegenomen. Deze video ging over een meisje, dat maar niet op haar stoel bleef zitten in een kringgesprek. Iedereen had wel zo'n kind in de klas. Toen we de beelden nader bekeken bleek het bewuste meisje inderdaad steeds op te staan. Alleen de aanleiding dat ze steeds opstond was anders dan de leraren hadden gezien. Ze stond op vanwege de woorden in de woordrijtjes die op het bord stonden. Iedere keer dat de leraar in het kringgesprek een woord gebruikte uit die rijtjes stak ze haar vinger op. Daarna werd het wijzen en stond ze een aantal keer op en op een gegeven moment liep ze richting het bord. De leraar zag het opstaan als 'niet op haar stoel blijven zitten' en zette haar apart. Niemand had gezien dat het met de woorden op het bord te maken had. Alsof er een kwartje viel bij alle aanwezigen. Opeens was Natasha een ander kind geworden. Van iemand die niet luisterde was het iemand geworden, die heel erg goed meedeed. Alleen op een andere manier dan verwacht.'
(voorbeeld uit de eigen praktijk)

U kent dit fenomeen wel als beeldcoach. Opeens valt het kwartje. De deelnemers aan de videobeeldbespreking kijken opeens heel anders naar hetzelfde kind. Een gevoel van opluchting gaat door de groep. De oorspronkelijke vraag om handvatten is niet meer aan de orde.

In dit hoofdstuk zoek ik naar het achterliggende mechanisme van dit proces. Waarom zien we iets niet en hoe komen we weer tot 'zien'? In het zoeken naar het achterliggende mechanisme richt ik me niet op de methode om weer tot zien te komen. Videoanalyse, of zo u wilt SVIB, is daarvan een van de methodes. Ik zoek naar het achterliggende mechanisme: *Waarom zien we iets niet direct wat later wel zichtbaar is? Waarom zien we niet gelijk het kind dat wel meedoet, maar op een heel andere manier dan we hadden verwacht?* Een soort filosofie van de vergissing. We noemen deze vergissingen van waarnemen: *Het loslaten van beelden*. Toen de leraren de oude beelden loslieten, zagen ze een nieuw kind verschijnen. Of zagen ze een nieuw kind en konden ze, daardoor de oude beelden loslaten? Maar waarom zagen ze niet meteen een coöperatief kind? Wat weerhoudt ons ervan om te zien wat er wel is?

6.2 Denkbeelden

Als wij in dit hoofdstuk over beelden spreken, bedoelen we niet de externe beelden, zoals de video, het schilderij, woorden, vormen, mensen, het kind in de kring, de leraar, de klas of de stoelen. We bedoelen ook niet de werkvormen zoals SVIB, dans, creatieve en niet-creatieve werkvormen. We bedoelen de interne beelden, de denkbeelden: juist wat we niet zien, maar wel waarneembaar is in

onze manier van kijken. Dit hoofdstuk gaat over de interne beelden, die mensen hebben en die ze 'buiten zichzelf' als voor waar aannemen. Deze denkbeelden bepalen wat we zien.

6.3 Woorden

Woorden zijn externe beelden die intern een beeld oproepen. Extern staat het teken en het teken krijgt be-teken-is door de persoon, die aan het teken zijn waarde hecht. Waarnemen. Hij neemt het als waar aan. Zo suggereert het woord 'ontwikkeling' voor velen een gewenste situatie in de toekomst. Dit woord zou evenzeer gezien kunnen worden als een ont-wikkeling, een herstel van een toestand die allang bestaat, maar zich op dat moment enkel aan het 'oog' van de waarnemer onttrekt. *Het is er wel, maar we zien het niet.* Beeldcoaching gaat - voor ons - in essentie over die ont-wikkeling.

6.4 Beeldcultuur

We zijn ons bewust geworden dat beelden een enorme invloed hebben op het gedrag van mensen. Televisie, korte boodschappen in de vorm van SMS¹, WhatsApp², plaatjes, foto's en YouTube³ filmpjes zijn een gangbare manier van uitwisseling geworden. Het gaat steeds meer om beeldtaal. Korte boodschappen met icoontjes die emoties verbeelden, foto's die als een plaatje een idee representeren en reclame die verpakt in beelden een onderliggende boodschappen uitdraagt. We zijn ons bewust geworden, dat beelden een grote impact hebben op ons gedrag en op het gedrag van anderen. Het image dat we willen zijn, creëren we steeds gericht door middel van media. De reclamewereld maakt nadrukkelijk gebruik van beelden. Het beeldmerk, datgene wat de producten moet typeren, is een belangrijk te beschermen image. We kunnen ons niet of nauwelijks onttrekken aan deze beeldvorming. Externe beelden suggereren een ideaalbeeld van een leider of een product en organiseert als vanzelf de kiezers en de kopers. Het creëren van een beeld als image wordt actief onderzocht om een bepaald idee van mens of product neer te zetten. Omgekeerd werkt deze beeldvormende gerichtheid ook als een aanstekelijk proces. Als iemand van zijn voetstuk valt, stort 'het beeld' in. Dat betekent doorgaans in de praktijk, dat met het instorten van het beeld een reactief proces op gang komt van afwijzing en uitsluiting van de persoon.

---

¹ SMS (een afkorting voor short message service) is een dienst om met behulp van een mobiele telefoon korte

² WhatsApp is een berichtenapp voor mobiele telefoons. De applicatie is ontworpen voor smartphones en maakt het mogelijk om gratis met elkaar te SMS-en, chatten en bestanden zoals foto's met elkaar te delen.

Oorspronkelijk werd het ontworpen voor de iPhone later werd het ook beschikbaar voor andere besturingssystemen zoals Android, Blackberry, Windows Phone 7, Symbian en Nokia Series 40. iPhone-gebruikers kunnen de app aanschaffen voor een eenmalig bedrag, tenzij de app tijdelijk gratis beschikbaar is. Gebruikers van de andere platformen kunnen de app 1 jaar gratis gebruiken, waarna er een jaarlijkse betaling van 99 dollarcent wordt gevraagd. WhatsApp houdt zijn cijfers over het aantal gebruikers geheim. Wel liet het bedrijf op 1 maart 2012 weten dat dagelijks ruim twee miljard berichten worden verzonden. In augustus 2012 steeg dit aantal tot tien miljard. Een gevolg van de populariteit van deze software is dat mobielelefoonmaatschappijen zoals KPN en Vodafone aangeven minder te verdienen doordat steeds minder gebruikers over hun SMS-bundel heengaan. (bron: nl.wikipedia.org/wiki/WhatsApp).

³ YouTube is een website waar de gebruiker filmpjes kan publiceren en in ruil daarvoor zijn exclusieve vermenigvuldigings- en auteursrechten afstaat. De slogan van deze website is *YouTube, Broadcast Yourself*. De uploader kan de film voorzien van tags (trefwoorden, op de Nederlandse versie van YouTube 'labels' genoemd) die een niet-hiërarchische classificatie mogelijk maken (folksonomie). Deze site is in februari 2005 opgericht door drie medewerkers van PayPal. De website is nu eigendom van Google. (bron: <http://nl.wikipedia.org/wiki/YouTube>).

6.5 Charif⁴

'Binnen een zorginstelling voor mensen met een verstandelijke beperking, liepen begeleiders en behandelaars vast op een jongeman die niet meer at en regelmatig zeer agressief gedrag vertoonde. Verschillende externe deskundigen waren al betrokken geweest. Verschillende diagnoses waren in de loop van de jaren gesteld en de daarbij passende medicatie was gegeven. Niets leek aan te slaan. De jongen moest regelmatig met vijf begeleiders op de grond worden gefixeerd. De begeleiding en behandeling bestond uit een strak protocol om hem weer tot eten te krijgen. De videobijeenkomsten met het team, de leidinggevende en de gedragskundige kenmerkten zich vooral doordat er een constante discussie was over van alles en nog wat. Onderling was men het niet met elkaar eens en er was wrijving over de te volgen benaderingswijze. Dit veranderde plots toen aan het team en de behandelaars gevraagd werd of men weleens gewoon naar hem toeging om niets te gaan doen, dan alleen maar in dezelfde ruimte te zijn en te ervaren wat er dan gebeurde. Het idee achter de vraag was dat de patiënt de medewerkers misschien alleen nog maar kende als mensen waarbij iets 'moest gebeuren' en dat dit vaak uitmondde in een strijd. En voor de medewerkers dat zij de patiënt alleen nog maar konden zien als iemand die niet meer wilde eten en waarbij je op je hoede moest zijn voor je eigen veiligheid. Na drie weken was de situatie sterk veranderd. Begeleiders en behandelaars waren voorzichtig gaan experimenteren met wat genoemd werd 'vertoeven'. Het doorbreken van het patroon had voor begeleiders opgeleverd, dat ze de patiënt opnieuw hadden leren kennen. Hij nam initiatieven naar hen toe. Hij vroeg medewerkers muziek op te zetten. Begeleiders gingen weer plezier krijgen om bij hem te zijn en gaandeweg nam de patiënt zelf initiatieven om te gaan eten.'
(voorbeeld uit de eigen praktijk)

Het beeld van de begeleiders, gedragskundige en de manager was veranderd. Zij zagen eerst een cliënt die niet wilde en waarvoor je op je hoede moest zijn. Hij werd iemand die initiatieven nam en die ook leuk was. Toen ingezien werd dat Charif vooral op een eisende manier werd benaderd veranderde de wereld van de betrokkenen. Hetzelfde fenomeen als in het voorbeeld van Natasha, alleen de situatie is anders.

6.6 Structuur van een probleem

Typend in probleemsituaties zijn ervaringen van ongemak en strijd, uitgesproken en onuitgesproken. Het gevoel van samen of samenwerking is weg. Een gevoel van isolement verschijnt. Zet dit probleem zich door, dan ontstaan er verdere verharde posities waarin een 'zondebokmechanisme'⁵ zichtbaar wordt. Iemand of iets krijgt de schuld of we geven ons zelf de schuld. Meestal geven we de schuld aan een combinatie van iets, iemand of onszelf. Het buiten jezelf plaatsen van de oorzaak van het probleem kan als zelfbescherming worden gezien, maar werkt veelal als verdere verwickeling van het probleem. Het denken schiet te kort en creëert interne beeldproductie, die het zicht onttrekt aan zowel de effectieve als de ineffectieve oplossing. Verdeel en heers gaat ook op voor het denken zelf. Denkbeelden laten zich niet graag ontmaskeren. Tijdens momenten van crises of conflicten ontstaat de ervaring van onmacht, isolement en angst. We hebben geen verklaring voor de werkelijkheid die zich aandient, omdat onze interne beelden tekort schieten. Tegelijk ontstaat op een ander niveau de verbinding met het 'dader-en-slachtoffer-denken', dat extern beleefd wordt met betrekking tot de persoon met wie we in conflict zijn en intern een opsplitsing in ons denken geeft van gezonde denkbeelden, gekwetste denkbeelden en overlevingsdenkbeelden. Gekwetste en overlevingsdenkbeelden zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Het loslaten van de gekwetste denkbeelden van de ander kan niet los staan van het loslaten van overlevingsdenkbeelden.

⁴ De voorbeelden komen voornamelijk uit de hoek van de Zorg en het Speciaal Onderwijs. Wij zijn namelijk vooral actief binnen de zorg (VGZ, GGZ, VV) en binnen het Speciaal Onderwijs. Binnen het Speciaal Onderwijs raken we de wereld waar zorg en onderwijs elkaar ontmoeten. In onze praktijk zijn wij vooral gericht op 'multi-probleemgedrag' bij leerlingen, cliënten of patiënten, waarop scholen of zorginstellingen vastlopen. Sporadisch komen we in het bedrijfsleven. De voorbeelden zijn overal vandaan te halen om het mechanisme te zien dat leidt tot de 'vergissing'.

⁵ Zie Girard (1988).

Overlevingsbeelden creëren een vorm van veiligheid en het loslaten van dergelijke beelden kan daarom een onveilig gevoel oproepen.

6.7 Vergissing

Bij problemen in de omgang en de ontwikkeling van mensen zijn onze interne beelden niet toereikend om goed aan te kunnen sluiten bij de leerling of de cliënt. Hoewel we tot op zeker niveau weten dat ieder een andere kijk op de werkelijkheid heeft en we er ook beschouwend over kunnen spreken, vallen we in de praktijk samen met onze beelden. We zijn er ons tijdens ons handelen niet of maar beperkt van bewust dat we handelen vanuit denkbeelden. De interne beelden zijn in onze ervaring de werkelijkheid zelf. Deze onbewustheid levert letterlijke misverstanden en vergissingen op, die aan de oorsprong liggen van problemen. Ons beeld van de persoon of de situatie klopt niet en we weten ons geen andere beelden te vormen, die wel aansluiten op de persoon of situatie. We projecteren het probleem naar buiten en komen niet op het idee dat de beelden zelf ons gevangen houden binnen de eigen denkbeelden. De gedachte dat er een andere werkelijkheid kan bestaan buiten onze denkbeelden is letterlijk onvoorstelbaar en zou wel eens een functie kunnen hebben als overlevingsmechanisme van de denkbeelden zelf.

6.8 'Het is er wel, maar we zien het niet'

Na aan aantal ervaringen met videobeeldbesprekingen wordt het voor de deelnemers duidelijk dat er meer te zien valt dan wat te voorspellen is. In theorie weten we dit wel, maar de ervaring maakt het werkelijke verschil. Als je eenmaal ervaren hebt dat je positieve bedoelingen kunt gaan zien, waar je eerst vooral negatieve bedoelingen zag, dan blijft deze ervaringskennis aanwezig en kan er zelfs nieuwsgierigheid ontstaan om anders te gaan kijken. De intentie van kijken verschuift. Je gaat actief op zoek naar oplossingen. Of je gaat actief op zoek naar goed bedoelde intenties, naar initiatieven die je over het hoofd zag. De manier van kijken verandert, omdat jij hebt ervaren *'dat de werkelijkheid, anders is dan je denkt'*. En zo ontstaat er een beweging. Je verwachting wordt anders. Je gaat actief op zoek naar nieuwe beelden. De 'oude' beelden gaven een terugkoppeling in de vorm van pijn, stress en (zelf)afkeuring, omdat ze geen antwoord hadden op de werkelijkheid die zich voordeed. Je kunt je meer en meer een doel stellen dat buiten je eigen bekende perspectief ligt. We hoeven niets nieuws te bereiken. We kunnen ons wel andere vragen stellen en we kunnen ons wel andere manieren van denken eigen maken, waardoor de werkelijkheid zich weer opent als positieve mogelijkheid. *'Als je het snapt, dan zie je het'* zou Cruijff zeggen. Voor veel mensen is omgekeerd: *'Als je het ziet, dan snap je het'*. Daarom kan video zo'n krachtig medium zijn. Niet de uitleg geeft inzicht, maar het zien maakt de uitleg overbodig. We weten dat onze manier van kijken bepaalt wat we wel of niet zien. Allerlei methodes zijn ontwikkeld om tot deze gewenste inzichten te komen.

Filosofie van de vergissing

We leven in een permanente verwarring van feiten en beelden. Wat wij als feit beschouwen is feitelijk een denkbeeld van de werkelijkheid. Wie wij *zijn* is enkel bekend als het denkbeeld dat we *hebben*. We *zijn* niet geïrriteerd, maar een denkbeeld maakt ons geïrriteerd. Het loslaten van dat denkbeeld doet de irritatie direct verdwijnen. Je ontdoet jezelf van een oordeel en je ontlast jezelf daarmee van een denkbeeld dat je de waarde gaf van de werkelijkheid. Je ziet letterlijk heel andere dingen, doordat je weet dat het enkel een denkbeeld was. Een illusie die je teveel geloofde door je ermee te vereenzelvigen. Wat je goed doet voor de ander doet ook jezelf goed. Het zelfbeeld verandert tegelijk met het verschoven inzicht over de ander. Het loslaten begint bij het beseft dat je niet geïrriteerd bent. Hooguit kom je een denkbeeld over jezelf tegen dat irriteert. Zo eenvoudig als dit is, zo hardnekkig is de praktijk. Irritaties zijn uitgelezen kansen om los te komen van je interne denkbeelden, waarvan je overtuigd bent dat ze waar zijn. Het beseft dat ze onwerkelijk zijn, is de eerste stap. Het beseft dat ze onwerkelijk zijn doet je voorbij zien aan die onwerkelijkheid. Je ziet de ander en ervaart de beelden die je over de ander hebt. Die overtuiging over de ander is een vergissing. We leven collectief in de gekte van deze verwarring. Overtuigingen loslaten verandert onze manier van kijken. Waarnemen wordt gewaar worden. De ander en wijzelf worden steeds minder aanwijsbaar als tegenstelling. Het loslaten van overtuigingen kan ervaren worden als een angstig proces, omdat de beelden, waar je

eerst van overtuigd was en die onderdeel waren van je identiteit, wegvallen en dat kan ervaren worden als het wegvallen van wie je bent.

a Probleem als oplossing

Een probleem is een probleem als je de oplossing niet ziet. Zo eenvoudig als dit uitgangspunt is, zo complex is de praktijk. Redenerend vanuit Beeldcoaching betekent deze uitspraak dat *'een probleem een probleem is, als je de oplossing niet ziet'*, dat de 'denk'-beelden die wij hebben, op dat moment ontoereikend zijn. Dit tekort of deze ontoereikende denkbeelden geven een terugkoppeling van ongemak, stress of pijn. Een terugkoppeling betekent dat in het denksysteem naast de ontoereikende denkbeelden ook andere denkbeelden zijn die in tegenspraak zijn met elkaar. Problemen brengen ons bij wat we nog niet weten of over het hoofd zien waar onze beelden in strijd zijn met elkaar of de werkelijkheid die ze representeren.

b Hervinden wat er is

Zoeken begint op het moment, dat je beseft dat je iets kwijt bent. In het geval van de leraar begon het zoeken op het moment, dat ze merkte dat ze een kind behandelde zoals zij voelde, dat dit in tegenspraak was met een ander denkbeeld van haar. Hoewel ze de oplossing nog niet direct zag, gaf dat gevoel een terugkoppeling, dat vertelde dat ze intern verdeeld was.

c Mens en methode

SVIB kent als methode een bepaalde strategie en een bepaalde inhoud. De microanalyse en de gerichtheid op het initiatief volgen zijn daarin hoofditems. Didactisch coachen⁶ heeft zo ook zijn eigen items waarop gefocust wordt. Wij gebruiken in de zorg, onder andere in navolging van Jacques Heijkoop⁷, items die gericht zijn op de beeldvorming van de persoon. Video heeft zich in de loop der jaren als beeldvormend instrument met name ontwikkelend naar een manier kijken om verschillende functioneringsniveaus in beeld te krijgen.

In de zorg hanteren we naast het begrip diagnostiek het begrip beeldvorming. Vooral in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking (VGZ) is beeldvorming een bekend begrip. In de psychiatrie (GGZ) en verpleeghuiswereld (VV) wordt minder gedacht vanuit beeldvorming.

Met beeldvorming wordt bedoeld zicht krijgen op het gedifferentieerd functioneringsprofiel van de cliënt. Voor ons is dit gedifferentieerde functioneringsprofiel van de cliënt niet in de eerste plaats het belangrijkste om zicht op het te krijgen. Dit gedifferentieerde functioneringsprofiel is voor ons niet een weergave van het 'werkelijke' functioneren van de cliënt. Dat laatste is redelijk vast te stellen met intelligentie- en zelfredzaamheidtests of met andere meer 'objectieerbare' instrumenten. Wij zijn benieuwd om vanuit het oogpunt van begeleiders en behandelaars mee te kijken naar wat zij voor een functioneringsprofiel zien. Beeldvorming is voor ons een activiteit samen met de omstanders van de cliënt, leerling of patiënt. Wat zien de direct betrokken omstanders in het profiel? Waar richten zij zich op? Wat zien zij verschillend van elkaar? De omstanders hebben ieder hun eigen inzicht. Veelal weten de direct betrokken omstanders niet echt van elkaar dat ze anders kijken en waarin ze anders kijken naar de cliënt, leerling of patiënt. Soms bedoelen de omstanders bij nader inzien wel het zelfde, maar missen ze een gezamenlijke taal waarin hetzelfde inzicht overdraagbaar is.

Wij komen ook tegen dat het zorgplan en de gekozen taal wel eenduidig lijkt, maar dat in de dagelijkse praktijk een heel andere vertaling te zien is in de omgang en de ondersteuning. Beeldvorming is daarom een proces van vooral de omstanders: *Wat zien zij? Hoe luisteren zij naar elkaar om te weten wat ieder bedoeld? Is er een gemeenschappelijke taal vindbaar, die gezamenlijkheid organiseert? Hoe kunnen wij zelf uit de 'beelden stappen van de betrokkenen' die dit proces belemmeren?*

Korte oplossingsgerichte therapie⁸, cognitieve (gedrags-) therapie⁹, EMDR¹⁰, systeemopstellingen¹¹ en voice dialogue¹² zijn voorbeelden van methodes die pogingen doen om rust te brengen bij cliënten

⁶ Voerman & Faber (2010).

⁷ Zie Heijkoop & Velthausz (1979), Faber, Heijkoop & Visser (1988); Heijkoop (1991).

⁸ Zie <http://www.therapiehulp.nl/therapie/psychotherapie/oplossingsgerichte-therapie>.

⁹ Cognitieve gedragstherapie (CGT) is een mengeling van gedragstherapie met interventies, die ontwikkeld zijn vanuit de cognitieve psychologie. De kern is de veronderstelling dat zogenaamde *irrationele* cognities

en direct betrokken omstanders, waar onrust en stress de hoofdton voeren. In de zorg zien wij een sterke scheiding tussen alternatieve methodes. We zien zeer uitgesproken meningen over de verschillende methodes. Naar ons idee wordt er teveel waarde gehecht aan de methode en gaat er te weinig waarde uit van degene die een bepaalde methode hanteert. Niet de methode, maar de persoon, die een bepaalde methode hanteert, is de bepalende factor in de overdracht van inzicht en de mate van verandering. Zijn beeld van de ander en de wijze waarop hij een methode hanteert is voorbeeldig en leidend in de overdracht. Naar ons idee zijn hierin zijn attitude en daarbinnen de mate van oordeelloos kijken en luisteren bepalend. Oordeelloos kijken veronderstelt een attitude waarin denkbeelden over de ander niet vereenzelvigd worden met de ander zelf. Oordeelloos kijken raakt de oorspronkelijkheid van de beeldcoach zelf. De mate waarin hij beelden kan loslaten en de ander oordeelloos kan benaderen, is wat ons betreft bepalend voor de werkelijke overdracht. De grondboodschap bij iedere effectieve overdracht is naar ons idee een attitude van menslievendheid.

Beeldcoaching begint daarom bij de beeldcoach zelf. Zijn bereidheid eigen denkbeelden over de coachee los te laten is de basis van de werkelijke verschuiving van het perspectief. Die grondhouding is de kern van een oorspronkelijke beweging van meer naar minder oordelend kijken van de beeldcoach zelf en deze grondhouding organiseert als vanzelf de nieuwe inzichten bij de coachee. Voorbeeld doet volgen is misschien wel de meest krachtige overdracht.

Als wij deze gedachtegang van het loslaten van denkbeelden vertalen naar onderwijssituaties, dan zien wij een verschuiving in de opvatting over leren. Leren is niet meer iets dat de een de ander leert, maar is vooral samen leren, samen ontdekken wat al bekend is, maar voor de persoon die het probleem ervaart, nog even niet. De thema's mogen dan verschillend zijn, het uitgangspunt is hetzelfde. Het leerklimaat verschuift en de betrokkenen die hierbinnen functioneren, worden uitgenodigd anders te kijken om te kunnen ontdekken, dat de werkelijkheid anders is dan een oordeel, waardoor de ander uitgesloten wordt.

Wij zijn vooral bezig in de zorg. Daar richten wij ons op professionaliseringsprocessen waarbij de aanleiding meestal is het vastlopen van het zorgsysteem van een of meerdere cliënten. Van werkvloer tot zo hoog mogelijk in het management volgen we de zorgprocessen, die blijkbaar een bepaalde probleemproductie creëren. Wij richten ons daarbij niet alleen op 'het probleem' (met de individuele leerling, cliënt, leraar, medewerker, gedragskundige of manager). Het individuele probleem is de aanleiding om opnieuw te kijken en anders te denken voor alle omstanders en voor de organisatie. Probleemgedrag van de persoon in kwestie dwingt de omstanders, school, zorginstelling en familie om oplossingen te vinden, die eerder niet gezien werden. Dat dwingende karakter is de binding, die onderling tussen alle betrokken gegroeid is. Alle betrokkenen zijn letterlijk aan elkaar gebonden door het probleem. En de dynamiek van uitstoting als oplossingsmechanisme hangt in de lucht. Ondanks dat zoeken de betrokkenen samen naar oplossingen. Het probleem is de aanleiding om te onderzoeken wat de ervaren probleemsituatie voor de verschillende personen - vanuit hun rol en persoonlijkheid - binnen organisaties of het netwerk betekent. En wat dit probleem zegt over de 'probleemproductie' die misschien typerend is voor dit systeem. Alle leden in de gelaagdheid van de organisatie en of in het netwerk komen op verschillende wijze het probleem van deze leerling of cliënt tegen. Dit probleem bindt ieder vanuit verschillende posities. Die binding en de daaraan verbonden belemmerende

---

(gedachten) zorgen voor disfunctioneel gedrag, zoals vermijdingsgedrag of agressie. De technieken die gebruikt worden in de cognitieve gedragstherapie richten zich op het veranderen van de inhoud van deze irrationele cognities. Grondleggers van CGT zijn Aaron Beck en Albert Ellis. Daarnaast wordt gewerkt met technieken uit de klassieke gedragstherapie. Deze staan bij CGT echter ten dienste van het veranderen van cognities. (bron: http://nl.wikipedia.org/wiki/Cognitieve_gedragstherapie) zie ook <http://www.vgct.nl/over-cgt/wat-is-cgt>.

¹⁰ Eye movement desensitization and reprocessing (EMDR) is een therapeutische interventietechniek die voornamelijk wordt toegepast bij mensen met een posttraumatische stressstoornis (PTSS). Deze therapie is ontwikkeld door Francine Shapiro en bestaat sinds eind jaren '80. Een essentieel element is het telkens ompolen van de aandacht van links naar rechts naar links enzovoort. Dat kan met oogbewegingen (de therapeut gaat met zijn of haar vingers zo'n 25 cm voor het gezicht van de cliënt heen en weer) of met geluiden (een koptelefoon met een geluid met een links-rechts effect erin) of de therapeut duwt of klopt zachtjes op bijvoorbeeld de linker knie - rechter knie - linker knie. (bron: http://nl.wikipedia.org/wiki/Eye_Movement_Desensitization_and_Reprocessing). Zie ook <http://www.emdr.nl/>; <http://www.emdr.nl/indexdonker2010.htm>; <http://www.skepsis.nl/emdr.html>.

¹¹ Zie <http://systeemopstellingen.org/>

¹² Zie www.therapiehulp.nl/therapie/alternatieve/verbale/voice-dialogue.

denkbeelden kan ook precies de aanleiding zijn om te onderzoeken wat ieder kan bijdragen om vanuit zijn positie anders te gaan doen. Wij zijn deze werkwijze KijkOmkering¹³ gaan noemen. Wij zien KijkOmkering niet als methode, maar als een visiegestuurde werkwijze. Deze omkering van kijken begint ermee dat ieder in het netwerk van deze persoon 'de bereidheid heeft of ontwikkelt' om te zoeken wat zijn aandeel kan zijn in de oplossing.

Het gaat daarbij niet alleen om de direct betrokken begeleiders of familie. Het gaat ook over de ondersteuners van de directe begeleiders en over de managers daarboven.

'Samen met de leidinggevende en gedragskundige van het team van Charif hebben we gekeken naar 'de discussies' tijdens een van de teambesprekingen. Tijdens de videosessie werd zichtbaar op welke wijze de samenwerking tussen de gedragskundige, teamleider en de persoonlijk begeleider van de cliënt elkaar niet versterkte, maar tegensprak. Ieder probeerde de steeds terugkerende discussie te sturen zonder onderlinge afstemming en zonder te zien waarom de verschillende teamleden steeds hun onderwerpen inbrachten. Zo werd bijvoorbeeld bij een van de teamleden duidelijk, dat hij het heel lastig vond om 'als iets niet goed geregeld of afgesproken was' zijn mond te houden. Kijkend wat hier mogelijk de reden van was, werd duidelijk, dat hij als roosteraar moest weten wat er in de teamvergadering precies afgesproken was. Hij had al vaak de ervaring gehad dat na de bijeenkomsten bij hem de discussie weer opstartte. Zijn inschatting van wat er in de teamvergadering was afgesproken, was na de vergadering aanleiding om verder te discussiëren. Dit inzicht werd de aanleiding om de vergadering anders voor te bereiden met de persoonlijk begeleider en de vergadering anders voor te zitten. Deze ervaring was voor de teamleider de verandering om anders naar het 'gedoe binnen de teamvergaderingen kijken'. Zijn lijfspreuk werd: 'Wat kan ik anders doen, zodat het gesprek wel constructief verloopt'. Plezierig bijeffect was dat teamvergaderingen een uur korter duurden. Dat de teamvergaderingen minder tijd kosten was weer interessant voor de manager van de teamleider. En zo ontstond het begin van de verandering van een andere denkcultuur. Het wij-zij-denken werd een wat-kan-ik-anders-doen-denken.'
(voorbeeld uit de eigen praktijk)

d Structurerende mechanisme

Er ontstaat rondom problemen eenzelfde onderliggend mechanisme. Dit mechanisme ziet er op het oog in de verschillende lagen van organisaties anders uit en wordt daardoor niet als hetzelfde mechanisme herkend. Dit mechanisme speelt ook in de privésfeer. Door een heel ander taalgebruik lijkt het hier al snel om iets anders te gaan. Maar ook hier is het zelfde mechanisme van probleemproductie werkzaam. De oplossing ontstaat als we denkbeelden loslaten.

Liefde kent geen vorm

'Ik had een afspraak met een collega om af te stemmen over een gezamenlijke cliënt. We kennen elkaar al een jaar of tien en zijn inmiddels goede vrienden geworden. Terwijl ze koffie inschonk vertelde ze het verhaal van een patiënt in de GGZ, waarbij ze betrokken was. Hij gaf alle dingen in zijn omgeving een nummer en zette die dingen steeds in een andere volgorde, afhankelijk van wat op dat moment het belangrijkste was. Ze deed het mij voor: 'Het kopje was één, de koffie twee, het suikerpotje drie enzovoort.' De bewuste patiënt liep daar soms helemaal in vast en dan ging hij slapen. En zo werd hij op de vreemdste plekken slapend aangetroffen. In de badkamer, op straat of midden in de gang. Mijn collega wist dat ik schreef over denkbeelden als interne referentie van de werkelijkheid en vroeg me hoe ik dit gedrag vanuit dat perspectief zag. Ik zei dat ik tijdens haar verhaal steeds moest denken aan de documentaire 'de regels van Matthijs'¹⁴ en ik vertelde hoe ik ernaar keek vanuit de interne denkbeelden als sturingsprogramma om de wereld te begrijpen. Mijn collega had inmiddels de koffiepote op het aanrecht gezet en vertelde van haar moeder. 'Ze wordt dement' zei ze. 'Ze kan mijn hoofd plotseling met twee handen vastpakken en ze zegt dan met angst in haar ogen: Je bent mijn lieve dochter hé. Je bent mijn lieve dochter hé.' Ik zei dat ik hierin hetzelfde

¹³ Zie www.kijkomkering.nl.

¹⁴ Schmidt (2012).

zag en praatte er zo over door. Maar ik had haar blijkbaar gemist, want ze reageerde niet. Toen ik haar aankeek, zag ik dat ze in een andere wereld zat. Terwijl ze ging zitten vertelde ze van haar verdriet. Dat het zo gek was. 'Alsof je je moeder kwijt raakt en toch ook weer niet'. Terwijl ze geëmotioneerd haar verhaal vertelde, ging er steeds een zinnetje door me heen, maar ik durfde het niet direct te zeggen. Na een tijdje, heb ik het toch gezegd: 'Liefde kent geen vorm.' We koppelen het alleen aan vormen en bij het wegvallen van de vorm zijn we bang dat alles wegvalt. Ze begreep me direct. Een aantal jaren terug hadden we hier al over gesproken en dit sloot er precies op aan. Toen ging het erover dat het veel handiger zou zijn als we zouden geloven dat we liefde zijn, in plaats van dat we liefde (nodig) hebben. Ze ontweek even mijn blik. Een reactie die ik heel goed van haar ken op dit soort momenten. Als aangeleerde zelfbescherming op momenten dat het heel dicht bij komt. 'Volgens mij is dit niet meer nodig' zei ik. 'Klopt' zei ze, 'vriendschap brengt je bij de grens waar je eerst niet aan voorbij durfde te gaan.'

(Voorbeeld uit de eigen praktijk)

d Werk en Privé

Taal in de privésfeer verschilt wezenlijk van de professionele taal. Vriendschap en liefde worden in de professionele wereld van de zorg snel woorden met een andere lading. In de professionele wereld zeg je niet snel: Liefde kent geen vorm en is het tegendeel van angst. Angst wordt pas echt beangstigend als het zijn vorm verliest. 'Ik ben bang' is daarom zo beangstigend, omdat het niet verwijst naar iets. 'Ik ben bang voor ...' is al meer hanteerbaar¹⁵. Bij liefde is het net anders om. Liefde kent geen vorm. Door het tot vormen te beperken wordt het als vorm een behoefte, dat je bezit of zou willen bezitten. Als ik liefde ben, dan ben jij het ook. Dan zijn wij in de liefde en is de liefde niet 'in' ons.

Literatuur

- Bandler, R. & Grindler, J.(1977). *Structuur van de magie*. Baarn: Basisboeken Ambo.
- Coninck, H. de (2000). *De gedichten*. Amsterdam . Antwerpen: De Arbeiderspers.
- Faber, B., Heijkoop, J. & Visser, H. (1988). *Een veertje als houvast*. NGBZ, Publikatie no. 46.
- Girard, R. (1988). *De zondebok*. Kampen: Kok Agora.
- Heijkoop, J. (1991). *Vastgelopen*. Baarn: H. Nelissen.
- Heijkoop, J. & Velthausz, F.J.M. (1979). Sociaal interactiegedrag bij diepzwakzinnigen I. In *Tijdschrift voor zwakzinnigheid, autisme en andere ontwikkelingsstoornissen*, 16, 3/4.
- http://nl.wikipedia.org/wiki/Cognitieve_gedragstherapie.
- http://nl.wikipedia.org/wiki/Eye_Movement_Desensitization_and_Reprocessing.
- http://nl.wikipedia.org/wiki/Short_Message_Service.
- <http://nl.wikipedia.org/wiki/WhatsApp>.
- http://nl.wikipedia.org/wiki/You_Tube.
- <http://systeemopstellingen.org/>.
- <http://www.emdr.nl/>.
- <http://www.emdr.nl/indexdonker2010.htm>.
- <http://www.skepsis.nl/emdr.html>.
- <http://www.therapiehulp.nl/therapie/psychotherapie/oplossingsgerichte-therapie>.
- <http://www.vgct.nl/over-cgt/wat-is-cgt>.
- Schmidt, M. (2012). *De regels van Mathijs*. Documentaire (8 oktober 2012) NCRV. Van <http://www.uitzendinggemist.nl/afleveringen/1294131>.
- Voerman, L & Faber, F. (2010). Meerwaarde van Didactisch Coachen. In *Van 12-18*. (5), 46-50.
- www.kijkomkering.nl.
- www.therapiehulp.nl/therapie/alternatieve/verbale/voice-dialogue.

¹⁵ Bandler & Grindler(1977).